

STADSHOLMEN

MINERALET 1

Skånegatan 106 –110

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreservatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 BOSTADSHUS UPPFÖRT UNDER FÖRSTA HALVAN AV 1700-TALET**
- 2 UTHUS**
- 3 BOSTADSHUS UPPFÖRT UNDER FÖRSTA HALVAN AV 1700-TALET**
- 4 UTHUS FRÅN 1860-TALET**
- 5 BOSTADSHUS UPPFÖRT UNDER 1700-TALET MITT**
- 6 BOSTADSHUS UPPFÖRT UNDER FÖRSTA HALVAN AV 1700-TALET**
- 7 UTHUS FRÅN 1860-TALET**
- 8 BOSTADSHUS FRÅN 1870-TALET**
- 9 UTHUS**

SKÅNEGATAN 106 OCH 108. OKÄNT ÅRTAL. FOTO: A MALMSTRÖM. SSME17198

Mineralet 1 består av tre äldre sammanslagna tomter med trähus från tidigt 1700-tal och stenhus från 1860–1870-talet. Husen utgör en välbevarad och värdefull rest av den småskaliga bebyggelsen som uppfördes inom den lantligt belägna Vitabergsparken under 1700–1800-talet.

Vita bergen var en fattig trakt på Södermalm och i de små kåkarna bodde folk som fick sin bärning i industrierna och hantverket kring berget och vid Hammarbyhamnen. Den kvarvarande bebyggelsen har bevarat en lantlig prägel med bostadshus, trädgårdstomter och uthus förlagda till tomtgränsen och har ett stort miljöskapande värde.

Byggnadernas konstruktion, placering och volym berättar om byggnadsskicket liksom hur topografin utnyttjades vid dess grundläggning. Invändigt finns bevarade planlösningar, rumsvolymer, eldstäder och snickerier som vittnar om enkla bostadsförhållanden för arbetare.

Fastigheten Mineralet 1 är blåvärderad enligt

Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Vita Bergen hette på 1600-talet Kråkeberget och var genom sin ansenliga höjd lämpligt för väderkvarnar. I den oländiga terrängen bosatte sig under 1700-talet fattiga människor som arbetade i traktens fabriker och här låg flera utkantskrogar, varav Faggens krog är den mest kända. Boendeförhållandena i den då omfattande kåkbebyggelsen var usla och under sent 1800-tal omnämns de kala Vita Bergen som ”stadens fattigaste och mest vanlottade trakt.” De sociala

FASTIGHETEN MINERALET 1 BESTÅR AV TRE ÄLDRE TOMTER MED BYGGNADER OCH TRÄDGÅRDAR LÄNGS SKÅNEGATAN. FOTO: J. MALMBERG

problemen föranledde flera välgörenhetsinitiativ från privat håll. Mest känd är Elsa Borg, ”Vita Bergens drottning”, som drev ett skyddshem för unga kvinnor i Groens malmgård.

Från stadens sida lades området ut som park på 1880-talet. Parken var en i raden av så kallade bergsparker som anlades i samband med malmarnas utbyggnad. På dessa platser som ansågs för svåra att bebygga skulle stadsborna kunna uppleva ett stycke natur. Genom utfyllnader och plantering med inhemska träarter skapades en tillrättalagd parknatur där man till skillnad mot tidigare parker fick beträda gräsmattorna. I Vita Bergen påbörjades utfyllnaden med jordmassor 1888 och planteringen pågick från 1895 till 1924.

I och med uppförandet av Sofia kyrka 1903–1906 revs en del av den äldre bebyggelsen men en opinion med stadsfullmäktigeledamoten Anna Lindhagen i spetsen lyckade sätta stopp för de omfattande rivningar som skulle krävas för att anlägga en monumental trappa från Renstiernas gata till kyrkan. Lindhagen låg också bakom anläggandet av de delvis bevarade Barnängens koloniträdgårdar, en av

stadens första, år 1906 och hon motionerade 1913 om att Vita Bergen skulle förklaras som kulturresevat. Beslutet kom att dröja till 1956.

I samband med att Renstiernas Gata sprängdes ned i berget på 1930-talet bröts Vita Bergens samband med Nytorget och några hus tvingades rivas. Rivningar kom också till stånd i samband med breddningen av Skånegatan på 1920-talet och vid anläggandet av parkens lekplats på 1930-talet. På 1940- och 1950-talen gjordes kompletteringar i parken på initiativ av stadsträdgårdsmästare Holger Blom i syfte att ytterligare förstärka parkens användbarhet. Avtrycken från den så kallade stockholmsskolans parkbyggnad är stenmurar, trappor och friluftsteatern från 1954.

I parkens nordvästra hörn och längs dess kanter finns idag en sammanhängande småskalig trä- och stenhusbebyggelse från 1700- och 1800-talen. Med variation i husens form och storlek och med plankomgärdade trädgårdstäppor ger bebyggelsen en bild av hur den minst reglerade av stadens bebyggelse tidigare kunde te sig. Upprustningen av byggnaderna påbörjades på 1960-talet.

TRÄHUSET NUMMER 1 PÅ KARTAN UPPFÖRDES URSPRUNGLIGEN UNDER 1700-TALET'S FÖRSTA HÄLFT MEN HAR OMBYGGTS ETT FLERTAL GÅNGER. FOTO: J. MALMBERG

HISTORIK

Skånegatan 106, åkaren Olof Göransson Hagbergs hus
Trähuset, hus nummer 1 på kartan, uppfördes mellan åren 1726 och 1731 av Olof Göransson Hagberg. I en supplik till Ämbets- och Byggningscollegium begärde han 1726 att få ”intaga och bebygga en liten plats längst ut på Södermalm, uti Sancta catharina församling, utom kvarnarne emot trädgårdsmästare Peter Faggens trädgård uppå bergen”. I en bouppteckning efter Hagberg 1731 beskrivs tomten bebyggd med en liten stuga och ett stall.

Efterkommande fastighetsägare var varvstimmermannen Petter Fröman och därefter den avskedade gardisten, brädgårdsarbetaren och sedemera järnbäraren Johan Högländer. Högländer var skuldsatt vilket bidrog till att fastigheten blev värderad 1839. I värderingen beskrevs gården med en liten tobaksplantage och en liten gulmålad och brädfodrad timmerbyggnad på stenfot. Stugan innehöll en förstuga, kök med litet fönster, spis och ett rum med två fönster. Alla rum hade bräddtak och bräddgolv. Överst var en vind

under ett tegeltak. På gården stod två bodar och ett gammalt avträde.

Efter värderingen 1839 har stugan förändrats och utökats genom ombyggnader och en sammanslagning av två mindre byggnader. Dess nuvarande form och storlek antas ha tillkommit under 1800-talet. År 1893 förvärvades tomten av staden, idag ägs den av Stads- holmen. Byggnaden fungerade som bostad en bit in på 1900-talet, därefter omnämns gården som lager och bilmek, och slutligen sommarstuga. Sedan 2010 är den verksamhetslokal.

Upprustning och renovering

Vid sekelskiftet 2000 var huset och uthuset i dåligt skick. Hus nummer 1 på kartan genomgick en genomgripande restaurering och konservering. Stora delar av byggnadens stomme och takkonstruktion byttes ut och rekonstruerades. Vatten och el drogs in i huset och en kakelugn sattes upp. Det äldre uthuset, hus nummer 2 på kartan, renoverades.

STENHUSET NUMMER 8 UPPFÖRDES UNDER 1870-TALET. I DET AVFASADE HÖRNET FANNS URSPRUNGLIGEN EN ENTRÉ. FOTO: J. MALMBERG

Skånegatan 108, skeppstimmermannen Jöns Sundbergs tomt

År 1724 uppläts tomten till skeppstimmermannen Jöns Sundberg. 1731 var den bebyggd, troligtvis med bostadshuset vid gatan, hus nummer 3 på kartan. Enligt en mantalslängd från samma år bodde Sundberg på gården tillsammans med sin mor och en piga. Året därefter omnämns ytterligare ett bostadshus, en del av hus nummer 5 på kartan.

1732 sålde Sundberg tomten till varvstimmermannen Olof Österberg som lät dela den i två delar. Den västra delen motsvarar platsen för de nuvarande husen nummer 3-5 och den östra nummer 6-7. Österberg sålde den västra delen 1748 till varvstimmermannen Jonas Roos som lät uppföra bostadshuset nummer 5, mellan åren 1748–1753.

Den östra delen av den gamla tomten köptes 1748 av timmermannen Magnus Öberg. Öberg lät bygga ut hus nummer 5 under 1770–1780-talet som bostad åt sin måg.

De uppdelade tomterna köptes och sammanfördes på nytt av varvstimmermannen Sven Boström 1819. År 1860 reparerades de tre bostadshusen av trä, num-

mer 3, 5 och 6 och två uthus av sten uppfördes, hus nummer 4 och 7. Bostadshusen fick nya tak, nya och större fönster, ny stenfot, nya kakelugnar samt ny utvändig panel.

1886 förvärvades tomten av staden, numer ägs den av Stadsholmen.

Upprustning och renovering

1985 genomfördes en upprustning som innebar viss ändring i befintlig plan. Husen renoverades för att inrymma verksamheter. Äldre dörrar på uthuset nummer 4 ersattes av fönster och wc samt pentry installerades. Därefter har byggnaderna renoverats i omgångar, bland på grund av hussvamp och delvis ruttna golvbjälkar.

Skånegatan 110, muraren Åkerlinds hus

År 1724 uppläts tomten till skeppstimmermannen Mats Berg och enligt 1731 års mantalslängd bebodde Berg och hans hustru gården, därefter klädmakargesällen Anders Berg. 1790 finns inte gården längre, i mantalslängder kallades fastigheten för klädmästaränkan Anna Catharina Bergs tomt

I HUS NUMMER 1 FINNS EN VIT KAKELUGN FRÅN 1800-TALET.
FOTO: J. MALMBERG

och stod utan invånare. Tomten förblev obebyggd under de följande ägarna.

1877 köptes den nuvarande tomten av muraren J. F. Åkerlind som lät uppföra stenhusen, hus nummer 8 och 9. På gårdens nordöstra hörn stod ett numera rivet skjul. Enligt bygglovsritningen innehöll bostadshuset, hus nummer 8, en förstuga, tre rum och kök. Den ena gaveln var fasad och försedd med ett entréparti till ett rum. Uthuset, hus nummer 9, innehöll två vedbodar och ett avträde. 1946 byggdes en ny öppenspis i ett rum och vid samma tillfälle öppnades en stor öppning mellan de två gaturummen.

Tomten förvärvades av staden 1893, numer ägs den av Stadsholmen.

Upprustning och renovering

I bostadshuset installerades dusch, toalett och mo-

dernt kök under 1980-talet. Vinden tilläggsisolerades och ny vindstrappa byggdes. Exteriören bibehölls och uthuset bevarades.

BYGGNADSBESKRIVNING

Kvarteret Mineralet 1 ligger i Vitabergsparken och innehåller tre tomter längs Skånegatan. De är placerade nedanför en bergssluttning åt norr och har nog aldrig haft särskilt stora eller odlade trädgårdar.

Skånegatan 106

Mot gatan avgränsas gården av ett rödmålat plank med grönmålad parport. Mot söder och väster har tomten ett spjälstaket och mot öster står byggnaderna på Skånegatan 108. Från porten till före detta bostadshuset nummer 1 på kartan och uthuset nummer 2, går en grusgång. Uthuset är placerat i sydöst och har panelade och rödmålade fasader. Trädgården är gräsklädd med rabatter och höga lövträd.

Exteriör

Huset nummer 1 på kartan är uppfört i en våning på gråstenssockel. Fasaderna är panelade och rödmålade med synliga knutlådor. Taket är ett sadeltak med enkupigt tegel. Fönstren är kvadratiska med mittpost och två spröjsade bågar med näbbslag av 1800-talstyp, samt innanfönster. De omges av släta omfattningar och två fönster har luckor av liggande och snedställd profilerad panel, varav två med runda ljushål. Entrén består av en parport med liggande panel och smidda bandgångjärn. I det ena dörrbladet finns ett litet rektangulärt fönster. Fönster och dörrar är grönmålade. Färgsättningen representerar den färgsättning som byggnaden hade under större delen av 1900-talet. Byggnaden restaurerades 2010 och äldre byggnadsdetaljer renoverades, kompletterades och färgsattes.

Interiör

Byggnaden innehåller hall, två rum och ett enkelt utrustat kök med skafferi. Vid renoveringen 2010 var ambitionen att återskapa den karaktär som byggnaden hade då den fungerade som bostadshus. Trots de omfattande arbetena med byggnadens stomme är stora delar av interiören intakt. De ålderdomliga golven i hallen, kammaren och köket täcktes under renoveringen och kunde lämnas orörda. I rummen finns snickerier av både 1800-tals karaktär, släta sockellister med profilerade krön, slät bröstpanel,

I STENHUSET, NUMMER 8 FINNS URSPRUNGLIGA FÖNSTERPANELER.
FOTO: J. MALMBERG

och från tidigt 1900-tal finns pärlspont i hall och snickerier i kök.

Båda rummen har kakelugnar av 1800-talskaraktär och i köket finns en murad spis med kåpa. Två äldre fyllningsdörrar finns bevarade.

Vid renoveringen 2010 färgsattes interiören. Vägledande var bevarade färgskikt och tapeter som bedömdes vara från 1900-talets första hälft.

Skånegatan 108

Skånegatan 108 var tidigare en egen fastighet som innehöll tre bostadshus, nummer 3, 5 och 6 samt två uthus, hus nummer 4 och 7. Idag inrymmer husen lokaler. Gården omges av byggnaderna samt plank med port mot Skånegatan. Gården iordningställdes under 1980-talet.

Exteriör

De äldre bostadshusen är rödmålade panelade timmerhus i en våning med gråstensocklar, synliga knutlådor och tegelklätt sadeltak. Fönstren är kvadratiska med mittpost och två spröjsade bågar varav några med näbbeslag av 1800-talstyp, samt innanfönster och profilerade omfattningar. Fönster och några knutlådor är grönmålade. Entréerna är placerade mot gården och består bland annat av fyllningsdörr med fyra utanpåliggande fyllningar. Framför entréerna finns farstukvistar med tak och krysställda staket. De före detta uthusen är putsade.

Interiör

Interiöra snickerier har till stor del tillkommit under tidigare hyresgästs tid i huset. Det finns dock bevarade murade spisar, kakelugnar, bräggolv, golvsocklar, mittelbandslistor och pärlspontspaneler. Byggnaderna används som verksamhetslokaler.

Skånegatan 110

Gården omges av ett rödmålat plank med bräddörr mot Sofia trappgränd. Längs bostadshuset nummer 8 på kartan finns en stenlagd gång. Trädgården är uppbyggd på terrass med stentrappa. Den är gräslagd och har rik växtlighet med buskvegetation, rabatter och en berså. I det sydöstra hörnet står uthuset, hus nummer 9 på kartan. Huset är putsat och gulfärgat. Det bevarar sin ursprungliga volym med profilerad fris under ett tegelklätt tak och två dörrpartier. Båda dörrarna är rödmålade och panelklädda med smidda bandgångjärn.

Exteriör

Bostadshuset är uppfört i en våning på en murad och svartmålad sockel. Huset har putsade fasader och en profilerad takfot under ett tegelklätt tak. Den nordvästra fasadens hörn är fasad. Fönstren är äldre och placerade i liv med muren. De har en mittpost med två spröjsade bågar samt innanfönster. Huvudentrén mot söder består av en ursprunglig pardörr med tre

halvfranska fyllningar och spröjsat överljusfönster.

Husets ursprungliga karaktär är välbevarad med undantag från det dörrparti som fanns i det fasade hörnet. Dörren ersattes av ett fönster efter 1915.

Interiör

Invändigt är den ursprungliga planlösningen välbevarad med undantag för en senare installation av wc i en del av köket. Rummen har sentida ytskikt och

golv men bevarar ursprungliga snickerier som profilerade foder, en fyllningsdörr med kammarlås och profilerade fönsterpaneler. I hallen finns dörröppningar med kraftiga foder av 1700-talstyp. Ursprungliga eldstäder är nedmonterade, i vardagsrummet finns en murad spis från 1940-talet och i matrummet står en murad nisch med en sentida gjutjärns kamin. I köket finns en äldre gjutjärnsspis och ett äldre serverings skåp.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVAND E HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlings som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.